

בית המדרש
"מאור היים"
קרית ספר

מאור השבת

בטאון תורני - להלכה, הגות ומחשבה שע"י איגוד חניכי ישיבת "מאור התלמוד" קרית ספר
שנה ט' ♦ גליון 429 ♦ פרשת משפטים ♦ כ"ז שבט תשע"ט

מברכין החדש אדר ראשון, ר"ח ימים: שלישי ורביעי, המולד יהיה ליל שלישי שעה 11:57 ו-15 חלקים

גדר שם מזיק וחיוב תשלומיו

מזיק הוא על הפסד ערך החפץ.

תשלומי מזיק כשעת ההיזק או כשעת התשלום

במחנה"א (פ"א מהל' זקין ממון) כתב בדעת הרמב"ם, דהמזיק חפץ לחברו ובשעת הפירעון הוזל החפץ ממה שהיה שוה בשעת ההיזק, דחייב לשלם כשעת התשלומין, ואע"ג דבגזלן קיי"ל דכל הגולנין משלמין כשעת הגזילה, וכדילפינן מ"אשר גזל" כעין שגזל, במזיק לא לפינן כן, וכמו שחזו"ן בדברי הירושלמי שהביא תוס' (ב"ק יא ע"א), שאף שילפינן מהאי קרא דאין שמין לגזלן, מ"מ לענין נזיקין שמין, כן יש לומר שגם דרשה זו דמשלם כשעת הגזילה הוא רק לגזלן ולא למזיק.

והוכיח המחנ"א כדבריו ממש"כ הרמב"ם (פ"ג מהל' שכירות ג'), וז"ל: "הסבל ששבר חבית של יין לחנווני ונתחייב לשלם, והרי הוא שוה ביום השוק ארבעה ובשאר הימים שלשה, אם החזירו ביום השוק חייבין להחזיר חבית של יין או ישלמו לו ארבעה, והוא שלא היה לו יין למכור בשוק, אבל אם היה לו יין מחזירין לו שלושה. החזירו לו בשאר הימים מחזירין לו שלושה, ומנכין לו בכל זמן טורח שהיה טורח במכירתה ופגם בנקב שהיה נוקב בחבית, וכל כיוצא ב"ב". ובמ"מ ביאר: "והכוונה שיהי' להם לשלם לו חבית יין, לפיכך כל שמשלמים דמיו רואין כמה היא שוה בשעת החזרה".

ודייק המחנ"א דלפי"ז אפילו אם בשעה שהזיקה היתה שוה ארבעה ועכשיו שוה רק שלשה, משלם כמו ששוה עכשיו, שחיובו הוא להחזיר את החפץ שחיסר, והלכך פסקים ל"ב כתב, שפליגי על זה וס"ל שמזיקין כגזלנין שמשלמין כשעת הנזק. והאחרונים חלקו על המחנ"א וכתבו שכ"ע מודו שאף מזיקין משלמין כשעת ההיזק, כמבואר בדברי התוספתא (ב"ק ג, ד), שהניק "אין לו אלא כשעת נזק".

ובביאור דברי הרמב"ם, יש שכתבו שהוא רק בשומר שחיובו על עצם החפץ. נמצא, אם כן, שלשית המחנ"א דעת הרמב"ם שחיובו המזיק הוא להחזיר את החפץ שחיסר, והלכך משלם כשווי החפץ בשעת התשלומין, דבזה משלים את החפץ שחיסר, ואפילו לדעות שנוחלקו עליו וסוברים שכ"ע מודו דמשלם כשעת הנזק, י"ל דלא פליגי שישוד חיובו תשלומי נזיקין הוא התשלום החפץ שהזיק, אלא דס"ל דאף דחיובו לשלם את החפץ שחיסר, אבל צורת התשלומין היא שהתורה העמידה עליו חיובו דמים בשעת הנזק, שבוה הוא משלם את החפץ עצמו.

חיוב המזיק לתקן ההיזק

ויש להוכיח דחיובו תשלומי מזיק הוא תשלום החפץ שהפסיד, אף שצריך לשומו בדמים, דהנה בש"ך (ה"ח סי' צה ס"ק יח) פסק לדמי שאם הזיק ויכול לתקן את ההיזק ולהשיבו לקדמותו, לא נפטרי בזה שישלם את דמי הנזק, אלא צריך לתקן את הנזק.

ובחזו"א (ב"ק סי' ס"ו ס"ק א) כתב, שלענין חיובו התיקון, אם בשעת הנזק היה התיקון יקר, ואח"כ בשעת התשלומין הוזל, משלם כשעת הוזל, וכן איפכא. משום שתיקון חיובו הוא תשלום דמי התיקון והתיקון הוא הפטור אותו מתשלומי הנזק, ואם נשללה ממנו אפשרות התיקון מכל סיבה שהיא, הריהו חייב לשלם את ערך הנזק כשעת הנזק, אבל התיקון הוא חיובו בפני עצמו.

ואם היה חיובו תשלומי נזיקין הוא בעלמא, אינו מבואר הא דחייב לתקן. ועל כרחק יש יסוד חיובו מזיק הוא העמדת החפץ, ומכאן זה מתחייב בדמים, והדמים דמי החפץ [ולכן דמי קרקע כקרקע], ולכתחילה חייב לתקן.

ביאור דין הגר"ח בענין חיובו מזיק

והנה הוזכרו הדברים המיוחסים למרן הגר"ח, שאם הזיק אחד משני חפצים של חברו ועי"ז התייקר השני [במה שנעשה יקר המציאות] ונעשה שוה כפליים, ייפטר על נזק הראשון, ואם התייקר מעט, יתחייב לשלם את כל נזק הראשון.

וביאר דין זה, הוא, שהיה פשיטא ליה להגר"ח שמה שהתייקר החפץ השני, אין זו כתשלום על נזק החפץ הראשון, כיון שהשני שייך לבעה"ב, ושלו התייקר. וכל הפטור הוא רק כיון שחסר במעשה הנזק.

ואם היה מעשה הנזק מעשה חיסור ממון, הרי היה נפחת מנזקו כל מה שהתייקר החפץ השני. אבל כיון שמעשה הנזק הוא היזק עצם החפץ בעצמו, לכן כשהתייקר השני מעט, חייב לשלם כל נזקו, שהוא ערך החפץ הראשון, אבל כשנוסף בשני כל ערכו של הראשון, חסר לו בשם מזיק, כי ס"ס לא הפסיד לחבירו ממון במעשה היזק. וזה דומה למזיק כלי שאין בו שו"פ, שאף שתייקר אח"כ לא ישלם עליו. ואף שכמוכח על הלחך.

תשלום הביטוח אינו פטור את הניזק

אמנם עדיין יש לדון בענין תשלומי נזק המבוטח חברת ביטוח. דנהה ברור שאם אחד יתחייב לחבירו סכום כסף, אין יתברר שפלוני הוא איש רע ומזיק [ומתכוון להבטיחו בהתחייבות זו שיסמוך עליו לקחתו לשותף במסחרו], ולבסוף הזיקו אותו פלוני, כך שממילא הוא מתחייב לשלם לו סכום הכסף שהבטיחו, בזה אם יטען המזיק לניזק שכבר קיבל דמי הנזק, ברור שאין זו טענה, כי מה שבטיחו תשלום אינו דמי הנזק כלל, אלא התחייבות בעלמא, והלכך אף כשישלם השני חייב המזיק את תשלומי ההיזק.

דבר זה דומה למעשה ששבר בחור חלון בשיבה, וטרם שתקנוהו הגיע נדיב שראה את החלון השבור והתעורר רחמיו על מצבה היקשה של הישיבה ותרם לה תרומה הגונה, שברור שאין לזה כל קשר לתשלומי הנזק, ויהיה חייב המזיק לשלם נזקו.

והנה ישנן התחייבויות שהן התחייבות ממון בעלמא על תנאי, וישנו חיובו קבלת אחריות שמחייב לשלם דמי הדבר שהתחייב עליו. והנה כל שומר ודאי חיובו חיובו העמדת החפץ, אבל בעני"ם שאין לו דנין שומרים והתחייב לשלם לו עבור שמירתו, דנו בזה אם חיובו התחייבות בעלמא על תנאי, או שיש לו כח להיעשות מחוייב באחריות החפץ.

ונראה, שבחיובו חברת ביטוח ודאי אין זה חיובו אחריות להעמיד דמי החפץ, שלא מצינו חיובו כזה רק בשומר שקיבל שמירה, והתחייבות היא התחייבות ממון בעלמא על תנאי. ותהיה בזה נפק"מ במכונת החונה בפסח בחניון השייך ליהודי שמקבל אחריות ביטוח על כל הנמצא בתוכה, ויש במכונת זו חפץ, האם יהיה זה כדן חמצו של עכו"ם שקיבל עליו אחריות או לא [ובשאר חברת ביטוח החפץ ברשות העכו"ם], ויש להאריך בפרטי דין זה.

ואם זו התחייבות ממון בעלמא, ודאי לא תפטור מחוייב נזיקין אף לדברי הגר"ח. ואין זה משנה אם פירטו שישלמו כערך החפץ בדיוק, שס"ס אין זו קבלת אחריות.

היזק שלא חיסר דמים

מעשה היה בריסק באחד שהיו לו שתי תמונות יקרות ערך, שכל אחת שוה חמש מאות, והזיק אחד את אחת מהן, ועי"ז עלה מחירה של השניה לאלף [כי נעשתה יקרת המציאות], ואמר על זה מרן הגר"ח שהמזיק פטור מלשלם.

אמנם אם כשהזיק את הראשונה עלה מחיר השניה לתשע מאות, בזה יתחייב המזיק לשלם את כל הפסד החפץ שהזיק, ולא ינכו לו מנזקו את תוספת המחיר שנתווסף.

הוראה זו צריכה ביאור. בשו"ת גדולי המורים דנו מה הדין מזיק חפץ המבוטח בחברת ביטוח המשלמת על הנזק, האם חייב המזיק לשלם על נזק זה. ויש לשאלה זו ג' צדדים: א. יש לומר שהוא פטור, כי החברה התחייבה עבור הנזק, ודי בזה אפילו לא תשלם לבסוף. ב. יש לומר שיפטר רק בשעה שהחברה תשלם עבור הנזק. ג. יש לומר שיתחייב לשלם אף כאשר החברה תשלם, ואע"פ שהלשון זה פטור אותו מתשלומי הנזק [עני' קובץ שעורים, קה"י סי' כב], ובס' פתחי חושן שהביאו דעות בזה].

והנה יסוד הספק בשני המקרים דלעיל, הוא משני אנפי: חדא י"ל שמזיק שיש לניזק חיובו תמורתו, חסר בשם מזיק דידיה, כי אף שחיסר את גוף החפץ לגמרי, מ"מ לא חיסר דמיו [כי יש לניזק חיובו תמורתו, וכן בציור הגר"ח], ומזיק שאינו מזיק, גם כלפי דמי החפץ חסר לו בשם מזיק.

ובאופן אחר י"ל, שאף שחשיב מזיק, מ"מ כיון שמתחייבים לניזק תמורת החפץ, הרי תשלום זה פטור את המזיק [וכדן רצה מזה גובה רצה מזה גובה, אף לא משניהם].

והנפק"מ בין שני הצדדים היא, שאם חסר מעשה נזק כשלא חיסרו לגמרי דמיו, א"כ כשמתחייבת חברת הביטוח, אף שלא ישלמה, די לפטור את המזיק. אבל אם תשלום פטורו כי על ידו שולמו דמי החפץ הניזוק, אין זה אלא בשעת התשלום.

חיובו תשלומי מזיק וגזלן כשיש אחריות על החפץ

הנה בב"ק (ק"א ע"ב): "אמר רב חסדא גזל ולא נתייאשו הבעלים, ובא אחר ואכלו ממנו רצה מזה גובה רצה מזה גובה, מ"ט כל כמה דלא נתייאשו הבעלים ברשותיה דמריה קאי".

ומבואר, שיכול לגבות מאיזה מהם שרוצה, אף שאין יכול לגבות משניהם. והיינו שיש שני מזיקים שכל אחד מהם יש סיבת חיובו נמורה לשלם לניזק, ואין זה כשניים שהזיקו כאחד, שדנה הגמ' אי עביד כל אחד פלגא הזיקא או כולא הזיקא, ואפילו עביד כולא הזיקא, מ"מ כיון שעשאוהו כאחד מתחייבים לשלם שניהם כל אחד חצי, כי גם כשיש סיבת מזיק שלימה, אחריות התשלום על שניהם בשוה, ורק כי ליכא לאישתלומי מהאי משתלם מהאי, ומ"מ ברור שאין משלמים שניהם כיון שחיובו התשלום הוא להעמיד את החפץ שחיסר, והעמידה האחד, ממילא פטור השני מלשלם.

אמנם נחלקו בהא דאם רצה גובה מהשני שאכלו אם הוא מדין גזלן או מדין מזיק. ובקצוה"ח (ל"ד ס"ק א) כתב שחיובו מדין מזיק, אבל מדין גזלן פטור, כיון שהר"ל גונב מן הגנב שפטור. והנתיי"מ והאו"ש [פ"ג מגניבה] חלקו עליו וס"ל שהשני חייב מדין גזלן, כי גונב מן הגנב נתמעט רק מכפל, אבל בקרן חייב.

ובקה"י (סי' כב) הביא דברי השלטה"ג שלדבריו חיובו השני הוא רק מדין גזלן, ומדין מזיק היה פטור, שכיון שחל חיובו תשלומים על הראשון שנתחייב כבר להעמיד החפץ, ממילא אין השני חייב מדין מזיק, ורק מדין גזלן צריך לשלם.

וכתב הקה"י שיש ללמוד מדברי השלטה"ג חיזוש גדול, דהמפסיד לחבירו דבר שיש לו עליו אחריות מאחרים, פטור מדין מזיק מאחר ואין מפסידו, אבל מדין גזלן מתחייב אע"פ שיש לגזל אחריות, שחיובו מדין מזיק הוא על הפסד הממון בחפץ שהפסידו, וחיובו הגזלן הוא על מעשה הגזילה דהחפץ בעין.

והאו"ש כתב שאף כשיש אחריות על ההיזק חייב המזיק לשלם. והוכיח כן מריש פרק המפקיד, דמבואר שם שהגנב חייב כפל לבעלים כשלא מכר את הפרה לשומר, ואף שלא הפסידו בגניבה זו כלום, אם מתחייבים לשלם לו, אעפ"כ חייב לשלם אף על גניבה שמשלמים לבעלים עליה.

וכתב הקה"י, שלפי מה שחילק בין גנב למזיק, י"ל שדוקא גזלן חייב אף כשיש אחריות, אבל מזיק פטור, וכש"ג. והחילוק שבין גזלן למזיק הוא, שחיובו גזלן הוא על לקיחת עצם החפץ ולא על הפסד, ומעשה גזילת החפץ הוא המחייבו. משא"כ במזיק נקט השלטה"ג המחייבו הוא מעשה הפסד הממון. ולכן סובר השלטה"ג שהיכא שאינו נפסד יש כאן חיסרון במעשה הנזק.

וחזו"ן שהפטר הוא חיסרון מעשה הנזק ולא התשלום עבורו, שאם היה הפטור במה ששילם עבורו, הן פטור זה ישנו גם בגזלן, ולכן רמ"ג ורמ"ג, ולא משניהם.

וב'קובץ שיעורים' כתובות (את ר"ח) רצה לומר, שכשמזיק חפץ שיש מי שקיבל עליו אחריות, חייב המזיק לשלם למקבל אחריות את דמי ההיזק. ודחה, דתשלומי נזיקין אינם למי שההיזק שלו, אלא למי שהוא בעלים על החפץ וזכות התשלומין. אמנם יתכן שתלוי בנדונון אם מזיק הוא על החפץ או על דמיו.

ומזה נלמד, כי נידון שאלת האחרונים אם חייב לשלם למי שהזיקו באופן שמקבל דמיו, תלוי בשאלה האם גדר מעשה נזיקין הוא כמעשה גזילה שהוא גזילת החפץ הגנב, וכן במזיק הוא קלקול החפץ שחיסרו הוא גנישום בדמים, או שחיובו מזיק על הפסד ערך החפץ. ומזה נלמד, כי נידון שאלת האחרונים אם חייב לשלם למי שהזיקו באופן שמקבל דמיו, תלוי בשאלה האם גדר מעשה נזיקין הוא כמעשה גזילה שהוא גזילת החפץ הגנב, וכן במזיק הוא קלקול החפץ שחיסרו והוא גנישום בדמים, או שחיובו מזיק הוא גזילת החפץ הגנב, וכן במזיק הוא קלקול החפץ שחיסרו והוא גנישום בדמים, או שחיובו

הליכות והלכות

הרב אריה דוד פרידמן שליט"א

שאלה: שימושני כשי"ץ בליל שבת, והסתפקתי אם לכרוע בתחילת ברכת מעין שבע, שהרי פתיחתו כברכת אבות שכורעים בו אבל חתימתו 'מקדש השבת'?

ברכת מעין שבע

מקור הדין

המאמר מרדכי חולק וטוען שבי"ט שחל בשבת א"א לצאת בשתי תפילות נפרדות בזה אחד זה, משום שיר"ט שחל בשבת הוא חיוב חדש של חתימת מקדש השבת וישראל והזמנים.

ויש להטעים דבריו על פי דברי תלמידי רבינו יונה (ברכות לו. בדפי הרי"ף) שמסביר למה חתימת מקדש השבת וישראל והזמנים לא נחשבת חתימה בשתיים וזה לשונו ענין א' הוא שקדושת ישראל תלויה בקדושת השבת, וקדושת הזמנים ור"ח תלויה בקדושת ישראל. וכיון שתלוי זב"ז כמו קדושה אחת דיינינו ליה. ורבינו אפרים הספרדי פי' דאע"פ שנראה כשני ענינים, כיון ששתי הקדושות באין בזמן א', כמו קדושה א' הוא ולפיכך חותם בשתייהם עכ"ל.

וכן הא"ר מסכים גם בזה עם המאמר שא"א לצאת ע"י שמיעת ברכת מעין ז' בנידון כזה. ערוך השלחן מסכים עם המחזיק ברכה, אבל הח"ח בבה"ל פוסק כא"ר דעליו לחזור ולהתפלל כל תפילת הלחש של יר"ט שחל בשבת.

ס' תהלה לדוד ג"כ חולק על המחזיק ברכה וטוען דלפי דברי המחז"ב גם בשחרית ומנחה אם התפלל בטעות רק של יר"ט יכול לתקן ע"י שיתפלל קעת שחרית או מנחה של שבת ופשוט דזה אינו נכון.

וכן בשבת ר"ח, מי שבירך ברכת המזון, ואמר יעלה ויבוא ושכח רצה, כשיחזור לברך מראש, עליו לומר לא רק רצה אלא גם יעלה ויבוא משום שחובת היום הוא להזכיר שבת וגם ר"ח.

שכח יעלה ויבוא בשבת חוה"מ

בברכת מעין ז' אין הזכרת יום טוב. אם כן קס"ד דא"א לתקן ע"י שמיעת מעין ז'. מ"מ הדעת תורה רוצה לחדש שלפי רעק"א יוצא.

איזה רעק"א? רעק"א דיבר במי ששכח מוריד הגשם בליל שבת בחורף [גם לא אמר מוריד הטל] ובעצם צריך לחזור ולהתפלל. מ"מ רעק"א טוען דיוצא ע"י ברכת מעין ז' והיינו אליבא דהגאונים דאפשר לצאת יד"ח תפילה ע"י שמיעת מעין ז' גם בחורף למרות שאין שם הזכרת גשם. דברי רעק"א אלו מובאים בבה"ל סי' רס"ח.

ר' שלמה זלמן אויערבאך (שלחן שלמה סוף סי' רס"ח) מחלק בין שני המקרים הנ"ל. בקשר להזכרת גבורות גשמים בימות הגשמים, התם מצינו שחכמים תקנו נוסח קצר אחיד של מעין ז' בין לקיץ בין לחורף אבל ברכת מעין ז' אף פעם לא נתקנה עבור יום טוב ולכן אם שכח יעלה ויבוא בחוה"מ, עליו לחזור ולהתפלל ז' שלמים ואפילו בדיעבד לא יצא. [ויש להטעים דבריו ולומר שתיבות "מחיה מתים במאמר" כוללות בתוכם רמז לגשמים דע"י גשמים הקב"ה מביא חיים לעולם וזן ומפרנסן וממשיך קיום לבריות והוי כעין תחיה"מ, משא"כ נוסח לפניו נעבוד כו' אין בהם שום רמז לענין היום טוב]. וכן הוא באשל אברהם מבוטשאטש לחזור ולהתפלל.

בתשלומים

אחד ששגג ולא התפלל מנחה בער"ש שעליו להתפלל בליל שבת שתיים של שבת האם יוכל לצאת תפילתו השנייה ע"י שמיעת מעין ז'? הפרי מגדים (סי' קכ"ו) אומר דאינו יכול מאחר דהדין הוא בתפילת תשלומים שתפילה השנייה הוא עבור התפילה שחיסר, ומאחר דהב"י הסביר בשיטת הגאונים שברכת מעין ז' מהני לצאת חובת תפילה רק משום שתפילה ערבית רשות, א"א להשלים בה את תפילת מנחה שהיא חובה.

בס' תהלה"ד מחדש דכשמתפלל תפילת התשלומים בלילה וצריך להתפלל שניהם של שבת כשל עכשיו, שפיר יכול לצאת ע"י שמיעת מעין ז' כמו שיכול לצאת עיקר תפילתו של אותו העת.

לכרוע בפתיחתו

בס' אשי ישראל מובא רשימה של אחרונים שאומרים כן לכרוע בפתיחתו. מאידך מזכיר סי' לבושי מרדכי שאומר שאין לכרוע כיון דלא מצינו שתיקנו כריעה בזה.

לכאורה י"ל דלפי הטור שכל ענין ברכת מעין ז' הוא רק כדי להאריך את התפילה עבור המאחרים אבל אין זו צורת תפילה כלל, לכן י"ל דאין לכרוע. אבל לפי הגאונים [וכך נפסק להלכה] שניתן לצאת חובת תפילה ע"י ברכה זו, שפיר יש לכרוע בתחילתו כמו בתחילת כל תפילה אמיתית.

איתא בגמ' [שבת כב:] שתקנו ברכת מעין שבע בליל שבת מפני הסכנה. לרש"י הביאור שמדובר בסכנת מזיקין. מאחר שבת כנסיות שלהם היו מחוץ לעיר לא רצו להשאיר אנשים לבד. ומכיון שיש מאחרים לתפילה, האריכו את התפילה ע"י ברכת מעין שבע כדי שבינתיים המאחרים יספיקו לסיים תפילתם וכולם יצאו יחד ויכנסו לעיר בטח.

ה'מחזור ויטרי' מסביר את זה אחרת. הוא מבאר שהמאחרים איחרו כל כך עד שלא התחילו תפילתם בלחש עד שהקהל כבר סיימו, ומאחרים אלו יצאו ידי חובת תפילה ע"י שמיעת ברכה זו מהש"ץ.

הצטרפות הקהל

כשהש"ץ אומר ברכת מעין ז', האם הקהל יאמרו "מגן אבות בדברו" עד "זכר למעשה בראשית"? מצינו בזה חילוקי דיעות. הרמ"א (סי' רסח סע' ח) כתב שמותר לעשות כן וכן נוהגין. מאידך, הגר"א (מעשה רב אות קט"ז) נקט שברכה זו נתקנה רק לש"ץ ואין לציבור לאמרו כלל. הערוך השלחן מביא שני הצדדים בזה ומצדד כהגר"א. המ"ב כותב שיש לש"ץ לשתוק בשעה שהקהל אומרים אותו ואח"כ יחזור ממגן אבות בקול רם כדי שכולם ישמעו.

לצאת חובת תפילה על ידה

הטור מביא בשם רבי משה גאון שהמתפלל וטעה, דהיינו שהתפלל תפילת חול בשבת, יכול לצאת ידי חובת תפילתו ע"י שמיעת ברכת מעין ז' מהש"ץ. ובשם ר' נטרונאי גאון שאפילו מי שלא התפלל כלל יכול לצאת ע"י שמיעת מהש"ץ.

הטור חולק על גאונים אלו. הוא טוען שאפילו לפי הבה"ג שסובר שהמתפלל בראש חודש ושכח יעלה ויבוא יכול לצאת ע"י שמיעת חזרת הש"ץ, היינו משום ששומע תפילה שלימה של י"ח ברכות. משא"כ הכא שומע רק ברכה אחת ואיך יכול לצאת ידי חובת תפילה של שבת שיש בה ז' ברכות שלמות.

הבית יוסף מיישב שמכיון שתפלת ערבית רשות לכן הקילו. ביאור הגר"א על שר"ע מסביר שגאונים אלו ס"ל כהמחזור ויטרי ה"ל שעיקר התקנה של מעין ז' היה בשביל ציורים כאלו שהשומע יוכל לצאת ידי חובת תפילה על ידי שמיעת ברכה זו. ועי"ז כולם יצאו מבית הכנסת יחד. השו"ע פוסק כמו הגאונים שניתן לצאת ידי חובה ע"י ברכת מעין ז'.

הרוצה לצאת, שיאמר או שישתוק?

השבלי הלקט (וכ"ה בכמה אחרונים) כתב שכדי לצאת יד"ח, צריך לומר עם הש"ץ מלה במלה. [ולכאורה קשה להבין דממה נפשך, אם יוצא ע"י שמיעה, שישתוק וישמע ויכוין לצאת. ואם יוצא ע"י אמירת עצמו, מה קשור לאמירת הש"ץ בכלל? ואולי י"ל דבעצם חייב הוא להתפלל תפילה שלימה, רק דהקילו עליו כדי שלא יבוא לידי סכנה, וי"ל דהקילו לו רק בב' תנאים: שישמע מהש"ץ וגם יאמר עמו מילה במילה. עוד י"ל דבעיקר הרי הוא יוצא ע"י ששומע. ומה שהחמירו עליו לומר עם הש"ץ היינו כדי שלא יסיח דעתו וכעין זה ע' במ"א סי' קצ"ג סק"ב ובשר"ע סי' קפ"ג סע' ז'.]

אמרו ביחידות

היחיד אינו אומר, לכן אם פספס אמירת הש"ץ, אין לו לאמרו ביחידות. ואם בכל זאת אמרו עם כוונה לצאת חובת התפילה. הלחם חמודות (ברכות פרק ד' אות ל"א) מסיק דבדיעבד יצא. והמגן אברהם הביאו להלכה. ויש חולקים (אליה רבא, מאמר מרדכי). הכף החיים מביא שני הצדדים ומסיק ספק ברכות להקל ולא יתפלל שוב. הח"ח בביאור הלכה מצדד כהא"ר דלא יצא וצריך להתפלל תפילת עמידה של שבת בשלמות.

יר"ט שחל בשבת ושכח של שבת

גם בזה מצינו מח' אחרונים. החיד"א (בס' מחזיק ברכה) טוען דאפשר לצאת חובת תפילה ע"י שמיעת מעין ז' מהש"ץ. הוא מדמה את זה לאחד שאכל חמשת מיני דגן וגם אכל פירות משבעת המינים, שכעת עליו לברך ברכה אחת מעין שלש ולכלול שני העניינים בתוכה. ואם בירך על המחיה ושכח נוסח "על הפירות", מה עליו לעשות? לברך קעת עוד פעם ברכה אחת מעין שלוש עם נוסח "על הפירות". הוא הדין הכא. לכתחילה יש לו להתפלל תפילה אחת עם הזכרת שבת והזכרת יום טוב יחד, אבל בדיעבד שהזכיר רק של יר"ט קעת יכול לצאת ע"י שמיעת ברכת מעין ז' עבור שבת.

לדעת חכמה ומוסר

פי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יציא לחפשי חנם (כא, ב)

תני בשם רבי נחמיה "היתה קאניות סוחר מפרחק תביא לתקיה" (משלי לא, יד) דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר (ירושלמי ראש השנה ז).

הירושלמי מבאר שדברי התורה הם כאניות סוחר שמביאים ממרחק לחמם, ואף דברי התורה הם מפוררים ופעמים שבמקומם הם 'עניים' ובמקום אחר הם 'עשירים', וכוונת הדברים היא על דיני עבד עברי המובאים בפרשתנו שהם 'עניים' כאן ו'עשירים' בנבואת ירמיה (פרק לד) הנקראים בהפטרה.

ויש לתמוה מה ראו חז"ל לומר שדיני עבד עברי שבתורה הם עניים הרי כל פרטי הדינים מובאים בפרשה בשלימותם, ומאידך מה ראו חז"ל שהדברים המובאים בנבואת ירמיה כעשירים יותר ממה שמובא בתורה הרי שם הנביא מוכיח אותם על כך שאחרי ששחררו את עבדיהם ושפחותיהם חזרו והשתעבדו בהם ולא מובא שם דינים והלכות נוספים שלא כתובים בתורה.

והנה בגמרא (תורים נא.) מובא שבר קפרא [תלמידו של רבי] אמר לבתו של רבי מחר ביום חתונתך אני ארקיד את רבי לעיני כל המשתתפים, ואכן בשעת החתונה פנה בר קפרא לרבי ושאלו: מאי תועבה? [המדברת על משכב זכור] וכל מה שענה לו רבי בר קפרא דחה, אמר לו רבי פרש לי אתה, אמר לו בר קפרא לרבי: קום רקוד לי ואו אומר לך, כך אמרה התורה 'תועבה', תועה אתה בה. לאחר מכן שאלו: מאי תבל? [משכב בהמה] וכל מה שרבי השיבו בר קפרא דחה ולאחר שחזר ורקד אמר לו: 'תבל הוא', תבלין יש בה? וכי שונה ביאה זו משאר ביאות. אמר לו: ומאי זימה? [אשת איש] אמר לו עשה כפי שעשית מקודם ואמר לו 'זימה', זו מה היא? [שלא יודעים ממי היא התעברה, ר"ן שם], ומסופר שם שכן אלעזה [חתנו של רבי] לא יכל לסבול את בזיונו של רבי חמיו והוא ואשתו יצאו משם.

ויש לבאר מדוע רבי ביזה עצמו כל כך לפני כל העם בכדי לשמוע ביאור חדש מבר קפרא הרי רבי ידע את ביאור המקרא ולמרות שהיה לבר קפרא ביאור נוסף לא היה צריך לבזות עצמו על כך, ועוד קשה מה שמע רבי בביאורו של בר קפרא יותר ממה שידע מעצמו הרי ביאורו לא הוסיף לו בפשט המקרא אלא רק בדרש ולמה הסכים בשביל כך לרקוד לעיני כל הנוכחים.

רבנו יונה בספרו שערי תשובה (שער ג, ג) עמד לבאר דברי שלמה המלך (משלי א, ב) "לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה", מהו חכמה ומהו מוסר, וז"ל: כפשוטו המצוה [היינו ידיעת מצוות עשה] וצוית העבדות [ידיעת איסורי לא תעשה] יקרא חכמה, כפשוטו שפאמר (דברים ד, ו) "כי היא חכמתכם ובינתכם", ואחר שילמד וידע המצוות ומה הן העבדות, צריך שילמד גנות העבדות וההפסד והאבדון הנמצא בהן להרחיק נפשו מהן, ולהוכיח עצמו בזכרון הענשים וליסר וזלתו, וזאת הדיעה תקרא מוסר. מבואר שאחרי שהאדם יודע את דיני התורה מוטל עליו ללמוד את גנות העבדות כדי להרחיק נפשו מהם, ולדעת את ההפסד שיפסיד אם יעשה אותם, ושם יימשך אחריהם יבוא לידי אבדון ויכרת מהעולם הזה והעולם הבא, וידיעות אלו נקראים מוסר.

ומעתה מובן מה בא בר קפרא ללמד לרבי מה שלא ידע, וכך אומר בר קפרא שמשכב זכור אינו רק דבר אסור אלא הוא טעות ולשון תועבה בא ללמד שהעושה כן תועה אתה בה ושאינן בה טעם, ומשכב בהמה הוא דבר ללא תבלין 'תבל הוא', וכי תבלין יש בה? ואשת איש הוא דבר שאינו ידוע למי הוולדות שיוולדו 'זימה היא', זו מה היא? וכאשר רבי מבין שבר קפרא לא מודיע לו רק את פירוש המקרא אלא מבאר לו את הגנאי שבאיסורים אלו והוא מוסיף לו את ידיעת המוסר הוא מובן להתבונן כדי לרדת לעומק ההבנה של הגנאי במעשים אלו ולדעת חכמה ומוסר.

ומעתה מובן מה מבואר בנבואת ירמיה יותר מהמבואר בדיני התורה, שהנביא מבאר גם את חומרת האיסור במניעת שחרור עבדים וכך אומר ירמיה הנביא (לד, טז-יז) "ותשבו ותחללו את שמי ותשבו איש את עבדו ואיש את שפחתו אשר שלחתם חפשים לנפשם ותקבשו אתם להיות לכם לעבדים ולשפחות. לכן כה אמר ה' אתם לא שמעתם אלי לקרא דרוך איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא לכם דרוך נאם ה' אל החרב אל הדבר ואל הרעב ונתתי אתכם לזנועה לכל ממלכות הארץ. הרי שמניעת שחרור העבדים ומה שחזרו והשתעבדו בעבדיהם הוא דבר שהעונש עליו הוא מיתה בחרב ורעב, וידיעה זו לא מבוארת בתורה זה כוונת חז"ל שדברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר.

ולכאורה יש לתמוה עוד, וכי על ביטול מצוות עשה של שחרור עבדים מגיע עונש מיתה, למה מניעת הדרור מהעבדים טומן בחובו עונש כזה נורא, ויש לבאר עוד מדוע פרשת משפטים פותחת בדיני עבד עברי מה השייכות בין דינים אלו לפרשת יתרו.

מבאר האברבנאל, דיני פרשת משפטים הוא הרחבה של עשרת הדברות ודיני עבד עברי הוא ההרחבה של 'לא תרצח', והביאור בזה, עצם ההשתעבדות באדם אחר הוא מעין רציחה, שנטילת החירות של העבד ואיבוד האישיות שלו הוא

לע"נ האשה החשובה מרת מלכה בת ר' יעקב אריה הלוי

ביטול האדם שבו והפיכתו לרכוש חסר רגש ועצמיות, וזה באה התורה ללמד שהקונה עבד עברי אסור לו להתעלל בו ולעבוד בו בפרך אלא חייב הוא לדאוג לכבודו ואף להעדיף אותו על עצמו.

ומעתה מתבאר עוד, שמי שממשיך ומשתעבד בעבדו הרי הוא כרוצח שבוזה שממשיך ונוטל מהעבד את אישיותו נחשב כרציחה ומעתה מובן מדוע עונש מעשה זה הוא מיתה, ומובנים דברי חז"ל שדברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר שההבנה המיוחדת שמתגלית בנבואת ירמיה שיש כאן סרך מיתה לא מבואר בדברי התורה ונמצא שידיעת המוסר אינה רק חיווק התיעוב והריחוק מהעברות אלא הוא גלוי אור חדש בעומק משמעות העברה.

יציאה מסובסדת

אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והפדה לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה (כא, ח)

והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת, שאף הוא מסייע בפדיונה, ומה הוא מקום שנותן לה, שמוכר מפדיונה במספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד, הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים, אומרים לו, יודע היית שעתידיה לצאת לסוף שש שנה, נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בשיית המנה, ועשתה אצלך ב' שנים הרי שלושית המנה, טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך (רש"י)

אמה העבריה נקנית בגרעון כסף ולאחר שעבדה כמה שנים יכולה להחזיר לאדון את כסף מקנתה ולצאת לחרות.

ובגמרא (קידושין יא:) מבואר שהקניה של האמה צריך להיות באופן כזה המאפשר לאדון לגרע מפדיונה ולצאת, ומשום כך אמה העבריה לא נקנית בפרוטה, משום שלאחר שהיא עובדת מעט אצל האדון יורד ערך הקניה מפרוטה, ושוב א"א לגרע ולהפחית מדמי מקנתה ולסייע בפדיונה [ואע"פ שהגמרא דנה שם לשיטת בית שמאי, מ"מ הדין אמת גם להלכה, ע"י בתוספות (שם ד: ד"ה מעיקרא) שאמה עבריה נקנית בשתי פרוטות, וע"ע ברמב"ם (פ"ד מעבדים ה"א) שכתב 'אמה העבריה נקנית בכסף... ואינה נקנית בפרוטה מפני שצריך לקנותה בדמים שראויין לגרעון כדי שתגרע פדיונה ותצא'].

וממה שנאמר כאן "והפדה" [ולא כתוב 'ונפדית' (רש"י שם ד"ה כדחוקיה)] משמע שאף האדון צריך לסייע בפדיונה, וזהו דין גרעון כסף הנלמד כאן.

אלא שיש לבאר מדוע מה שהאדון מפחית ומחשב את השנים שעברו כחלק מהתשלום נחשב לסייע, הרי היא נקנתה בשיית המנה לכל שנה ומן הדין הוא שאם עברו שנתיים שיופחת מדמיה שליש ממחירה, ויש לבאר מהו דין הסיוע המיוחד שנאמר כאן.

מבאר החזקוני [וכך ביארו גם בעלי התוספות בדעת זקנים] הדבר ברור שכל שעוברים השנים העבד נעשה יותר מנוסה ומיומן במלאכתו, ואין דומה עבד ופועל חסר ניסיון מעבד מיומן הבקי במלאכתו, וא"כ כאשר נחשב את שווי העבד בשנים הראשונות של עבודתו ערכו יפחת הרבה מעבר ותיק ומיומן, ועוד שכאן מדובר באמה עבריה, וכשמכרו אותה לשפחה היא היתה ילדה קטנה ולאחר שעברו שלש שנים היא גדלה והתמחתה במלאכתה.

ומן הדין היה ראוי שכאשר נחלק את דמי מכירתה לשנות העבדות שלה, לא נחלק את דמי המכירה לששה חלקים שווים, אלא נחשיב את השנים הראשונות בערך נמוך ואת השנים האחרונות בערך גבוה כפי שוויה שעולה יחד עם רכישת הניסיון.

וכאן מחדשת התורה ומצווה את האדון "והפדה" ואף הוא מסייע בפדיונה ועליו לחשב כל שנה ושנה שעברה כשישית מדמי מכירתה למרות שהשווי האמיתי של כל שנה ושנה משתנה ועולה יחד עם רכישת הניסיון.

אלא שיש להקשות - אומר המהר"ל מפראג בספרו גור אריה - אם אכן שווי כל שנה משתנה מדוע צריך האדון לחשב כל שנה שעברה בשישית מדמי מכירתה, מדוע עליו להפסיד והיה עליו לחשב כל שנה לפי הערך האמיתי של כל שנה, ואין נראה שדין גרעון כסף ודין הסיוע שמוטל על האדון תפסיד את האדון.

ונראה, שהסיוע שנאמר כאן הוא עצם דין הגרעון, שהרי קיי"ל שעבד עברי גופו קניו והאדון שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול (שם טו:), וא"כ היה ראוי להיות שהאדון לא יהיה מחויב לגרע מהפדיון כלל, ואם האמה תרצה לצאת מהעבדות תהא צריכה לתת את כל דמי המכירה [ורק אז נחשב הדבר שהיא קונה את עצמה חזרה מהאדון] או להשלים את כל ימי עבודתה לאדון, אולם חידשה התורה בדין "והפדה" שאף האדון צריך לסייע בפדיונה ולהחשיב את השנים שעברו כאילו החזירה לו חלק מדמי מכירתה ובצרוף דמי השנים שנותרו היא שבה וקונה את עצמה.

נמצא, שעצם זה שהאדון צריך להחשיב את השנים שעברו כתשלום עבור דמי המכירה הוא דין הסיוע, ואילו לדעת בעלי התוספות והחזקוני דין הסיוע מתבטא בכך שמחשבים כל שנה ושנה בחלקים שווים ולא מתחשבים בשווי האמיתי של כל שנה ושנה שעולה עם צבירת הניסיון.

בפרשתנו:

אם כסף תלוה את עמי

המעלה העליונה בצדקה

עושה צדקה בכל עת

מפקידים כסף - ולוקחים מצוות!

שוב יוצאים אנו בקריאה של חיבה למען

ידידנו אשר משיאים את ילדיהם וזקוקים

להלוואה הגונה,

שכל מי שיש לו אפשרות להפקיד כספים

שמונחים אצלו לבא העת, שלבינתיים יפקידם

בקופת הגמ"ח ובכך יעזור במצוה הגדולה הזו

אינ ערך ושווי לגודל זכויותיכם!

'תוכנית הסכון' עם תשואת רווח של מליוני אחוזים...

הפקידו כספכם בגמ"ח בהו"ק חודשית,

ותזכו לשפע גדול מאת הבורא ית'

בברכה - והיה מעשה הצדקה שלום

משל ונמשל

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי חנם (כא, ב) בירושלמי מבואר, שמצות שילוח עבדים נאמרה ביום יציאתם ממצרים, וביאר הירושלמי (ר"ה ספ"ג) את הפסוק "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים" (ו, יג) על מה ציום: א"ר שמואל בר רב יצחק על פרשת שילוח עבדים, מבואר שפרשה זו נאמרה במצרים ונשנית בהר סיני.

נשאלת השאלה מדוע צוה מצוה זו במצרים ולא המתין עד מעמד הר סיני? אמר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל, שזהו הזמן המתאים ביותר לצוות עליהם מצוה זו בשעה שהם מרגישים כמה טוב להיות משוחררים מעבדות לחרות ואז יקבלו את המצוה הזאת בשמחה ולא יקשה עליהם לשחרר עבדיהם.

הדברים יתבארו היטב על פי הסיפור הבא: מעשה היה עם נירון קיסר, באחת משנות מלכותו רדפו אותו האויבים ורצו להורגו. נמלט נירון קיסר לבית אחד מעבדיו, והתחבא שם כדי שלא ימצאוהו, שכב שם במטה מתחת לשמיכות. כשעשו האויבים חיפושים בבתיים הגיעו לבית בו שהה נירון קיסר, פחד ואימה שרר אצל כל בני הבית, נכנסו והתחילו בחיפושים מששו בכל הבית וכשלא מצאו כלום יצאו והלכו לדרכם.

כשנגמרה המלחמה ואנשי נירון קיסר נצחו במערכה קרא נירון קיסר לעבד שאצלו שהה בעת המלחמה, ואמר לו: כיון שהציל את חייו חייב הוא להוקיר לו טובה, על כן שיבקש כל מה שלבו חפץ כתמורה על מעשהו, אמר לו אותו עבד שאין הוא מבקש מאומה אלא דבר אחד רצונו לדעת איך היתה הרגשתו באותו הרגע שהחילים מיששו בשמיכות שכיסוהו,

מיד, ציוה המלך להענישו, הואיל והתחצף נגדו לבקש בקשה זו, לכן בעוד ג' ימים יענש בעונש חמור שהקיסר בכבודו יתלהו על עץ גבוה לעין כל, כשהגיע היום המיועד הכינו את העבד ליד עץ התליה, והנה בא נירון קיסר ויקח את החבל בו תולים את המיועד לתליה, ויקשרהו בו ויחנקהו, אך ברגע האחרון, לפני שנחנק ונטה למות, לחש לו נירון קיסר באוזנו כך הרגשתי באותו הרגע שמיששו בשמיכות, ושחררו.

לאחר מעשה זה ביאר לו כוונתו כיון שהבטחתי לך שכל מה שתבקש אתן לך ובקשתך היתה לדעת איך הרגשתי ברגע לפני המות הייתי מחויב למלא את רצונך ואם הייתי עונה לך שהרגשתי נורא היית שואל איך נורא, והייתי עונה לך נורא מאוד, לא היית מסתפק בשום תשובה משום שרגשות לא שייך להעביר במילים, רגשות צריכים להרגיש, רציתי שתרגיש באמת איך היתה הרגשתי

והנמשל: כדי שבני ישראל יחושו את ההרגשה האמיתית כיצד עבד שמח בעת שחרורו ויסקימו לקבל את המצווה בשמחה צריך לצוות אותם בעת אשר הם חשים זאת על בשרם

ברכת מזל טוב חמה ולבבית

לידידנו היקרים מתפללי וחברי בית מדרשנו

משפחת הרב חיים יוזק שליט"א

לנשואי הבת תחי עבי"ג למז"ט

יזכו לבנות ביתם נאמן בישראל,

תורה וגדולה יתאחדו על שלחנם

משפחת הרב אריה דוד פרידמן שליט"א

להגיע הבן המצוי, יניק וחכים, כמר אהרן ני"ו, לעול תורה ומצוות

יזכו לראותו מתגדל במעלות התורה ובמדרגות היראה

ומתעטר בפתארת המדות לנחת הוריו היקרים

שמחת בר המצוה אי"ה ב'קידושא רבה' לאחר התפילה,

תפילת שחרית בשעה 7:35

משפחת הרב אברהם נתנון שליט"א

להולדת הבת שתחי למז"ט

יזכו אביה ואמה לגדלה לתורה לחופה ולמעשים טובים

מעומקא דליבא - קהילת "מאור חיים"

קו המידע של בית מדרשנו

073-3838482

בו יודיעו על שיעורים ושיחות המתקיימים בבית מדרשנו - להגדיל תורה ולהאדירה

כמו כן יודיעו על השמחות בקרב בני הקהילה וכדו'.

להצטרפות (לכל אלו אשר היו בקו הקודם) - מחייגים למספר הנ"ל ומקישים 9

(מאושר ע"י וועדת הרבנים לענייני תקשורת)

בברכת התורה

עצב השבת

הרב אריה דוד פרידמן שליט"א

אשר כיבד את ה' באוירים בש"ק

לע"נ

הרב אהרן ב"ר שמחה ז"ל

ומרת שרה ריזל בת ר' אהרן ע"ה

ומרת אסנה יהודית בת ר' יעקב ע"ה

בזכות מצוה גדולה זו יזכה לרוות רוב נחת דקדושה מכל יוצ"ח ויהיו מאירים בתורה, ולשפע ברכה והצלחה ברוחניות ובגשמיות

